Dr. İsmail GÜNEŞ

PİYASA BAŞARISIZLIKLARI DIŞSALLIKLAR VE KAMUSAL ÇÖZÜMLER

KARAHAN KİTABEVİ

Birinci baskı : Mart 2019

Eser : Piyasa Başarısızlıkları Dışsallıklar ve Kamusal Çözümler
Yazar : İsmail Güneş

Yayın editörü : Seyfi Karahan
Pazarlama : İsmet Karahan
Kapak tasarım : Karahan
Sayfa Düzeni : Karahan

ISBN: 978-605-7990-30-3

Baskı: Öz Baran Ofset
Tel: 312.394 45 60

email:karahankitap@mynet.com
www.karahankitabevi.com

KARAHAN KİTABEVİ

Merkez: Kayalıbağ Mah.Atatürk Cad.26001 Sok. Özel Sancak Apt. 1/B
Seyhan / ADANA
Tel: (0 322) 363 05 84 Faks: (0 322) 363 57 79
Şube: Mahfesığmaz mah.79019 sok.Sargut apt.no:39
Tel:(0322)234 16 11 Faks:(0322)234 16 33
Çukurova/ADANA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

BÖLÜM :1
DEVLET KAVRAMI ve PİYASA BAŞARISIZLIKLARI

1.1.DEVLET KAVRAMI: 5
1..2 KAMU SEKTÖRÜ VE EKONOMİYE MÜDAHALESİ 7
1.3. DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİNİN GEREKÇELERİ: PİYASA BAŞARISIZLIKLARI.....8
1.3.1.BİLGİ YETERSİZLİĞİ 8
1.3.2.KAMUSAL MALLAR.....9
1.3.2.1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler 10
1.3.2.2.Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler 12
1.3.2.3. Erdemli Mallar 13
1.3.3DOĞAL TEKELLER 14
1.3.4.DIŞSAL EKONOMİLER 15
1.4 .KAMU KESİMİNİN FONKSİYONLARI.....16
1.4.1 GELİR DAĞILIMI 16
1.4.2. İSTİKRAR.....19
1.4.3. KAYNAK DAĞILIMI.....20
1.5. PARETO OPTİMUMU.....25
1.5.1. PARETO OPTİMUMUNUN YETERLİLİK KOŞULLARI 26
1.5.2. TÜKETİMDE ETKİNLİK.....27
1.5.3. ÜRETİMDE ETKİNLİK 29
1.5.4. ORTAK ETKİNLİK 30

BÖLÜM -2
DIŞSALLIKLAR TEORİSİ

2.1. DIŞSALLIK TÜRLERİ.....39
2.1.1.POZİTİF DIŞSALLIKLAR 40
2.1.2. NEGATİF DIŞSALLIKLAR.....42
2.1.3.ÜRETİM DIŞSALLIKLARI ÜRETİM DIŞSALLIKLARININ TÜRLERİ 43
2.1.4. TÜKETİM DIŞSALLIKLARI TÜKETİM DIŞSALLIKLARININ TÜRLERİ 49
2.1.5.MARGİNAL VE İNFRAMARJİNAL DIŞSALLIKLAR MARJİNAL VE İNFRAMARJİNAL DIŞSALLIKLARIN TÜRLERİ.....52
2.1.6. PARASAL VE TEKNOLOJİK DIŞSALLIKLAR.....53

BÖLÜM 3
DIŞSALLIĞIN ÇÖZÜMÜNDE KAMUSAL POLİTİKALAR VE DÜZENLEMELER

3.1. VERGİLER....55
3.1.1.PİGOU TİPİ VERGİLER....56
3.2. SÜBVANSİYONLAR....61
3.2.1.. VERGİ VE SÜBVANSİYONLARIN ETKİNLİĞİ....64
3.4..STANDARTLAR....69
3.5.KİRLİLİK İZNİ (PAZARLANABİLİR KİRLİLİK HAKKI)....73
3.6. RESMİ OLMAYAN DÜZENLEME ARAÇLARI....74

BÖLÜM 4
DIŞSALLIKLARDA PİYASA ÇÖZÜMLERİ

4.2. HICK KALDOR ÖLÇÜTÜ: TAZMİNAT ÇÖZÜMÜ....80

GİRİŞ[1]

İnsanların toplum yaşamında başvurdukları bir örgütlenme biçimi ve siyasal bir organizasyon olan devletin temel amacı ulusal sınırlar içerisinde yaşayan insanların ortak nitelikteki gereksinimlerini karşılamaktır. (Nadaroğlu,1994:3, Tanilli,1993:9). Tüm toplumlarda, en kapsayıcı ve yetkili örgüt olan devlet, yetkisi dâhilindeki çok çeşitli araç ve mekanizmalarla, toplumun tüm alanları üzerinde etkili olur. Devletinin siyasal karar alma ve bunun somutlaşmış görüntüsü olan kanun, kararname vb. yapma ve yürürlüğe koyma yetkisi vardır. Bu tür kararlar, emredici, yasaklayıcı ve düzenleyici yönleriyle ekonomide gelir ve kaynak dağılımını ciddi olarak etkiler. Toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin ayrı ayrı ya da bir kaçının bir araya gelmesiyle sağlayamayacakları gereksinim ve isteklerin gerçekleştirilmesi amacıyla devletin sağlamak durumunda bulunduğu gereksinimlere "**kamusal gereksinimler**" denilmektedir. Devlet adı verilen örgütün almış olduğu siyasal kararları uygulayan ve böylece topluma hizmet sunan yanını "**kamu sektörü**" oluşturmaktadır. Kamu sektörü, hizmetlerin topluma ücretsiz veya çok küçük bedellerle sunulduğu ve maliyetin vergi ya da vergi benzeri gelir kaynaklarıyla karşılandığı alandır (Önder,Oktar,Ekinci Vd.,1993:11; Akdoğan,1996: 2).

Çağdaş devlet, geleneksel görevleri yanında, piyasanın başarısız olduğu hallerde çözümler üretme, haksız rekabeti önleme, eğitim, sağlık, kültür, adalet, savunma, çevre gibi pek çok alanda toplum adına görevler üstlenmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesinin gerekçeleri değişik şekillerde ele alınabilir. Devletin ekonomiye müdahalesinin gerekçeleri genellikle piyasa başarısızlıkları çerçevesinde ele alınmaktadır. Piyasa başarısızlıklarını ortaya çıkaran nedenler ise;

1. Bilgi yetersizliği
2. Kamusal mallar
3. Doğal tekeller
4. Dışsal ekonomilerdir.

[1] Çalışmamız "Dışsallıklar, Kamunun Düzenleyici Rolü: Enerji Sektöründe Bir Uygulama" isimli doktora tez çalışmasına dayanarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın ana çerçevesini dışsal ekonomiler oluşturmaktadır. Dışsal ekonomiler, mal ve hizmetlerin sosyal optimuma göre daha az veya daha fazla arzına neden olan özel bir piyasa başarısızlığıdır. Dışsal ekonomiler bir ekonomik birimin diğer ekonomik birim veya birimler üzerinde dolaylı olarak ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkileri ifade etmektedir. Eğer ortaya çıkan etki diğer firma veya kişinin fayda fonksiyonunu olumlu olarak etkiliyorsa pozitif dışsal ekonomiler, olumsuz yönde etkiliyorsa negatif dışsal ekonomiler söz konusudur. Dışsal ekonomiler kaynak dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir. Negatif dışsal ekonominin hâkim olduğu bir endüstride üretim miktarı en uygun düzeyin üstünde olacaktır. Çünkü firmalar faaliyetlerinden doğan maliyetlerin tümünü karşılamamaktadır. Pozitif dışsal ekonominin varlığı durumunda ise en uygun miktarın altında bir üretim ortaya çıkacaktır. Bu nedenlerden dolayı dışsallıkların varlığı durumunda bu tür etkilerin piyasa fiyatlarına yansımaması sonucu tam rekabet koşullarında Pareto optimumu sağlanmamaktadır. Çalışmamızın konusu olan dışsallıkların analiz edilebilmesi, öncelikle kamu kesimi fonksiyonlarından özellikle kaynak dağılımı fonksiyonunun incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda kamu kesimi fonksiyonları ve takiben Pareto optimumu-etkinlik koşulları incelenecek ve dışsallıklar teorisi bu bilgiler ışığında analiz edilecektir.

Dışsallıklar teorisinin incelenmesi kapsamında, dışsallık türleri ve dışsallığın düzenlenmesinde kamusal politikalar ve düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenecektir. Kamusal düzenleme araçlarının başlıcaları

1. Vergiler,
2. Sübvansiyonlar,
3. Harçlar,
4. Standartlar,
5. Pazarlanabilir Kirlilik Hakkıdır.

Kamusal araçların en başında vergiler gelmektedir. Düzenleme amacına yönelik vergiler, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için kullanılan vergiler olup, özellikle negatif dışsallıklarda kullanılmaktadır. Dışsallıkların denetimi amacıyla vergi konmasının temel ilkesi, sosyal maliyetlerle özel maliyetler ve sosyal fayda ile özel fayda arasında ortaya çıkan farkın uygulanacak vergi sonucu giderilmesidir. Vergiler dışsallıkların

etkilerini düzeltmek, marjinal özel maliyetleri marjinal sosyal maliyetlere eşitlemek ve marjinal özel faydaları, marjinal sosyal faydalara eşitlemek yoluyla firma ya da bireylerin faaliyetlerinin gerçek sosyal maliyeti yansıtmasını sağlarlar.

Vergiler değişik şekillerde alınabilir. Bunlardan birincisi; ürün üzerinden alınan vergilerdir. İkincisi doğrudan doğruya dışsallığı yaratan atık miktarı üzerinden vergi alınmasıdır. Son yıllarda daha yaygın olarak uygulanmaya başlanılan differansiyel vergilemede temel amaç ise kirlilik yaratanlar aleyhine ürünlerin göreli fiyatlarının değiştirilmesidir.

Kamusal önlemlerden ikincisi olan sübvansiyonlar devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımları ifade eder, Sübvansiyonlar, izlenen kamu politikalarının sonucu olarak bir malın tüketici tarafından normalde ödenmesi gereken fiyattan daha düşük, üreticiler tarafından alınan fiyattan ise daha yüksek belirlenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. (Mc Kenzie, 1995: 60-61). Sübvansiyonların uygulanma nedeni; etkin kaynak dağılımını sağlamaktır. Sübvansiyonları bir gereklilik haline getiren ise dışsallıkların yaygın olmasıdır.

Çevresel dışsallıkların düzenlenmesinde kullanılan üçüncü ekonomik araç harçlardır ve çevresel kirliliğe yol açanlardan alınması gereken parasal karşılıkları ifade eder. "Kirleten Öder" olarak bilinen ilkeye dayanılarak harçlar değişik ülkelerde uygulama alanı bulmuştur ve genellikle çevresel zararın giderilmesi ve tazmini amacını taşımaktadır.

Dördüncü yöntem standartlardır ve "doğrudan kontroller" olarak da adlandırılmaktadır ve günümüzde kamu karar alıcı birimlerince yaygın olarak uygulanmaktadır. Standartlar, belirlenen kirlenme düzeyine göre kirletici faaliyetlere yasaklama seçeneği de dâhil olmak üzere, sınırlamalar getirme esasına dayanır. Bu nedenle de başarısı kirliliğin kontrol edileceği düzeyi gösteren standartların doğru olarak belirlenmesine bağlıdır (Ertürk,1996;123). Ancak bu konuda karşılaşılan ölçüm zorluğu nedeniyle tahmini olarak uygulanabilmektedir.

Kamusal düzenleme araçlarından beşincisi pazarlanabilir kirlilik hakkıdır. Kirlilik hakkı, belirlenen maksimum bir düzeye kadar çevrenin kirletilmesine müdahale edilemeyeceğini ifade eder. Kirlilik izinleri

firmalara bedelleri karşılığında verilir. Pazarlanabilir oldukları ölçüde söz konusu izinlerin ekonomik açıdan etkin olduğu söylenebilir.

Dışsallığın düzenlenmesinde piyasa çözümleri kapsamında ise; Coase Yaklaşımı ve Hicks-Kaldor Tazminat çözümü incelenecektir.